

**УДК 371.315.6:372.4**

**Олена Ковшар**

## **СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕДШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Реформування й модернізація системи освіти України на сучасному етапі розвитку, зміна основних парадигм в освіті на всіх її ланках вимагає внесення відповідних змін у зміст та методологію освіти. У цьому зв'язку особливої уваги набуває дошкільна освіта як вихідна, початкова ланка загальної освіти. Провідні принципи української системи дошкільної освіти задекларовано в низці загальнодержавних нормативних документів, а саме: в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Законі України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», в новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти, Державній цільовій програмі розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р. В означених документах законодавчо закріплено, що фундаментом нової системи освіти є її дошкільна ланка, оскільки саме вона є базою цілісного розвитку майбутніх громадян України, фундаментом творення нового освітнього процесу.

В пріоритетних завданнях подальшого розвитку системи дошкільної освіти Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р. наголошує про необхідність наукового забезпечення модернізації дошкільної освіти, спрямовує освітян на оновлення життєдіяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У цьому документі відображено тенденції до гуманізації загальної освіти, дано орієнтир на виховання особистості, що здатна до самовираження, визначено вимоги суспільства до розвитку, вихованості, творчого розвитку дитини дошкільного віку.

Проблема модернізації, безперервності, наступності дошкільної та початкової ланок освіти та на сучасному етапі розвитку актуально виділеного зв'язуючого ланцюжка між дошкільною та початковою освітою – передшкільною освітою – має комплексний і міждисциплінарний характер, перебуваючи на перетині проблемних сфер педагогіки, психології, філософії, соціології, фізіології. Тому сучасний стан дошкільної, передшкільної та початкової освіти характеризується різнобічністю охоплення багатьох питань та неоднозначністю їх трактування.

Таким чином, існує сучасна потреба в теоретичному, методологічному осмисленні тенденцій, закономірностей розвитку передшкільної освіти, що допоможе усвідомити логіку становлення її змісту, а відтак, дозволить глибоко проникнути в її сутність, визначити методологію, мету, зміст і форми організації передшкільної освіти.

Для виконання даного завдання необхідно звернутися до сучасних методологічних систем, які дозволять оцінити дане явище – передшкільну

освіти з логічного, закономірного, принципового погляду її необхідності та розвитку.

Наприкінці другого – початку третього тисячоліть відбулися докорінні перетворення в усіх сферах життя: економіці, суспільних відносинах, світі науки й техніки, свідомості й психології людей, розвитку світу. Філософською та педагогічною думкою у 80-х роках ХХ ст. була визначена нова методологічна наукова галузь – синергетика. Засновник синергетики І. Пригожин вважав, що «кінцевою метою» цієї нової філософії має стати пошук механізмів виживання суспільства [4, с. 4].

Синергетика – це наука, що досліджує процеси переходу складних систем з неупорядкованого стану в упорядкований стан. Вона впевнено увійшла до сучасного життя, фактично означаючи новий підхід до творчості (а творчість – це розвиток) безпосередньо стосується парадигми сучасного освітньо-педагогічного процесу, зазначає В. Кремень [4, с. 4].

З її позицій можна максимально сприяти соціалізації людини, її оптимальній адаптації до життя в суспільстві відповідно до вимог європейського вибору і завдань з реалізації національної освітньої системи.

Саме система принципів синергетичної парадигми сприяє подоланню суперечностей у розв'язанні проблем суспільства і освіти. Синергетична парадигма – принципово новий шлях освіти в розв'язанні суперечностей між стабільністю, загальною необхідністю і змінністю, хаотичною випадковістю.

Вона дає можливість проаналізувати та визначити зв'язок найбільш широких уявлень про світ, суспільство, місце людини в ньому з педагогічною дійсністю та відображенням у цій парадигмі.

Синергетика намагається побудувати моделі процесів виникнення більш високих рівнів організації із більш низьких; передбачає цілеспрямовану побудову більш високо організованого об'єкта, системи більш організованих елементів. Синергетика є складним комплексом взаємодієвих динамічних систем, вона може слугувати науковим підґрунтям педагогічних досліджень.

Основними поняттями синергетики є: самоорганізація, відкритість, нелінійність, флуктуація, система, процес, вірогідність, інформація, зворотний зв'язок, кооперативна взаємодія, точка біфуркації, хаос, випадковість.

Метою нашого дослідження є розглянути можливості синергетичних положень для організації важливого етапу між дошкільною та початковою освітою – передшкільною освітою.

Синергетичний підхід в теорії і методології освітніх систем був започаткований такими вченими, як: В. Виненком, Л. Зоріним, В. Кременем, Л. Новіковою, Н. Таланчуком та ін. Синергетичний підхід в організації передшкільної освіти досліджувала Т. Степанова та прийшла до наступних висновків: синергетичний підхід дає можливість зіставити та

показати еволюцію і динаміку трансформацій змісту передшкільної освіти як інтегрованого, складного, суперечливого і хвилеподібного процесу, що здійснюється під впливом багатьох чинників, які зумовлюють багатоманітність його прояву в загальній системі освіти в Україні впродовж історії розвитку вітчизняної дошкільної освіти [2, с. 12].

З позиції синергетичного підходу Т. Степанова розглядає трансформації змісту передшкільної освіти як цілісне системне утворення, при якому зміст цієї системи не накладається лінійно на часову координату й не сприймається як механічний результат суми послідовних подій, а урізноманітнюється, поповнюється новими компонентами і взаємозв'язками, зазнає випадкових впливів, розвивається на основі поєднань традицій та інновацій [2, с. 14].

Властивості передшкільної освіти з точки зору синергетичної методології – це нелінійність, варіативність, відкритість, здатність до флуктуацій (випадкових відхилень) і бифуркацій (роздвоєнь).

Як самостійний системний феномен зміст передшкільної освіти має свої інституційні, цільові, змістові, процесуальні особливості.

Як компонент макросистеми загальної середньої освіти вона піддається впливу тих самих суспільно-політичних, культурно-історичних, соціально-економічних, освітньо-педагогічних чинників, що й макросистема, і повною мірою відображає закономірності, напрями й суперечності її розвитку, її парадигмальні зміни, що дозволяє застосувати парадигмальний підхід до вивчення досліджуваного феномена [2, с. 37].

Однією з найхарактерніших рис сучасного соціального життя є нестабільність, яка відтворюється як на рівні існуючих соціополітичних практик, так і в духовно-культурній сфері. За традиційного підходу цю рису суспільного життя оцінюють негативно. Однак кожна розумна, мисляча особистість усвідомлює тимчасовість (нестабільність) будь-якого стану.

Як зазначає Е. Морен, людина починає виробляти нове розуміння невизначеності, наступне синергетичному поняттю, якої не потрібно боятися, оскільки ми живемо в епоху змін, коли цінності двозначні і все у світі взаємопов'язано. Розуміння сучасного невизначеного світу показує його привабливість для допитливої, творчої особистості, яка завжди виходить за межі стабільності, рівноваги, міри.

Таким чином, реалії сучасного суспільства свідчать про потребу використання знань сучасної синергетики для подолання страху перед невизначеністю – нестабільністю в ситуації соціального самовизначення та психологічного стану особистості.

Звернення до синергетики, акцентує В. Г. Кремень, означає не арифметичне приєднання її до існуючих в людині знань про те, як протистояти тим чи іншим негараздам. Роль синергетичного підходу полягає у ствердженні людиною себе як особистості, в її внутрішньому

зростанні, самоорганізації, що можливо за умови демократичної системи соціального управління – джерела творчості. «Не пов'язана з жорстокими рамками контролю діяльність особистості набуває творчого характеру, вона вибудовує гнучкі структури, які потребують інноваційних, творчих особистостей» [5, с. 32], – зазначають Є. Н. Князева та С. П. Курдюмов.

Головна мета освіти – творення людини. Незважаючи на ускладнення й суперечності сучасності, життя залишається найвищою цінністю для людини. «Життя є пізнання» (К. Лоренц), а навчитися жити – означає «навчитися вчитися». Одним із основних завдань передшкільної освіти – формування у особистості дитини 5 років навичок різноманітних життєвих компетенцій, ціннісних орієнтацій.

Таким чином, синергетичний методологічний аналіз вкорінюється в науці, у світогляді, філософії освіти.

Синергетика є комунікативним зв'язком у міждисциплінарному контакті, вона пояснює взаємодію і діалог у просторі синергетичних картин світу.

О. Уайльд зазначав: «Освіта – дивна річ, але не варто забувати про те, що нічого, що справді потрібно знати, неможливо навчити» [2, с. 342]. Цим знанням є творчість мислення, яке формується й розвивається в процесі навчання, здатність перетворювати наявні теоретичні й практичні знання в стратегії розв'язання проблем, методи перетворення нового знання на своє, власне, особистісне мислення та відчуття. Потребу залучення синергетики до розвитку всіх ступенів освіти спричиняє потреба все тіснішої взаємодії різних наук і дисциплін. Саме ця тенденція визначає характер майбутнього, удосконалює пізнавальний і освітній процес. Особливої цінності при цьому набуває формування у особистості здатності, уміння нелінійно й цілісно мислити. Тому одним із пріоритетних завдань перебудови сучасної освіти всіх рівнів є розвиток творчого мислення. Здатність бачити ціле, тобто головне, в першу чергу, а не частини, здатність до інтелектуального синтезу – найважливіша особливість творчої діяльності людини. Позбавлена таких здібностей людина бачить тільки окреме, одиничне, й тим самим не має можливостей реалізувати себе. Синергетика відкриває інші горизонти розвитку особистості в культурологічному, соціальному і освітньому плані. Синергетика як умова пізнання складного ставить вимогу радикальної реформи освіти, соціального управління й практичної діяльності [3, с. 8].

«Пізнання світу як світу цілісного, – зазначено в програмі реформування освіти, розробленій ЮНЕСКО, – стає одночасно інтелектуальною та життєвою потребою. Ця універсальна проблема постає перед освітніми системами в майбутньому, адже наші роз'єднані, розподілені по дисциплінарних галузях знання глибоко і сильно неадекватні для осягнення реальностей і проблем, які стають усе більш глобальними, трансформаційними, багатомірними, полідисциплінарними й планетарними. Через цю багатомірність стають невидимими Глобальне, Багато-

мірне, Складне» [5, с. 15].

Таким чином, для розбудови суспільства знань найбільш продуктивним є синергетичний підхід, на основі якого формується новий стиль мислення й знання. Синергетичне знання, орієнтоване на розв'язання нових освітніх проблем, стає методом пошукової діяльності. На основі цього знання можна вибудовувати моделі очікування й прогнози і про характер перебігу соціальних і культурних процесів, і про формування та місце особистості в цьому. Зокрема її місце в системі цінностей, які не можуть бути нав'язані: їх потрібно вибирати. Цінності є особистісні, суб'єктивні, оскільки сприймаються не лише розумом і пам'яттю, а й відчуттям, душею, серцем. Згідно з позиції синергетики людина може моделювати своє життя і може стати частиною світогляду, ціннісного світу особистості.

Зазначені особливості, як стверджує В. Г. Кремень, спричинюють крайню потребу використання синергетики в освіті. Синергетична педагогіка, розповсюдження синергетичних знань, вивчення синергетичних законів самоорганізації складних систем, до яких належить освіта як соціальний інститут, а також синергетичні способи організації самого процесу навчання і виховання. Синергетика може виступати і як зміст освіти, і як метод.

Кожне з ключових понять синергетики – самоорганізація, нелінійність, хаос, порядок, біфуркація – знаходять творче застосування в освітньому процесі.

Самоорганізація в освіті означає самоосвіту. Для організації передшкільної освіти це означає якомога менше повчати, здійснити діяльнісний підхід, формування активних знань у старших дошкільників. Не нав'язувати вихователям свою думку, свою волю дитині, а враховувати бажання, можливості, запити кожної дитини.

Організація навчально-виховного процесу на основі відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, солідарної взаємодії. Як результат даної організації стає можливим активна і продуктивна позиція дитини, вихователь і дитина починають функціонувати в одному темпі. Навчання і вихователь стає інтерактивним. Педагог і дитина стають співробітниками в освітньому процесі.

Синергетичний підхід в передшкільній освіті також розглядає процес навчання, що пробуджує особистість дитини, дає можливість вихователю подолати «хаос», спонтанні пориви дитини, спрямовуючи взаємодію до співробітництва.

У результаті синергетичного осмисленого процесу освіти глибоко перебудовується особистість. Навчання перебігає як специфічна видозміна вже існуючих способів поведінки в напрямі того завдання, яке потрібно виконати. Завдання – підготувати особистість дитини до осмислення навколишнього середовища, яке є складною синергетичною системою. В процесі навчання формується особистість, у свою чергу особистість

---

впливає на навколишній світ, який стає іншим.

Синергетика оперує трансдисциплінарною науковою теорією самоорганізації, вона є апаратом створення, формування, підтримування, за словами А. Беляєва, політеорії [1]; розкриває системність і динаміку довкілля, що може бути концептуальними засадами різнопредметних наукових знань [1, с. 26]. Це означає безперервний внесок коригуючи, коректуючи, значних радикальних змін у системі критеріїв освіти, моніторингу його результатів під впливом об'єктивних законів і цінностей розвитку соціуму [1, с. 52].

Синергетичний підхід дає можливість розглядати генезу дошкільної і передшкільної освіти як розмаїття соціокультурних змін у конструюванні змісту передшкільної освіти. Використання синергетичного підходу в практичній діяльності сприяє збагаченню навчально-виховного процесу діалоговими засобами і методами освітньо-педагогічної взаємодії, що в свою чергу, інтенсифікує розвиток особистості.

Мета сучасної освітньої системи – формування цілісної, творчої особистості. Для досягнення даної мети необхідно враховувати досягнення сучасних концепцій про самоорганізацію, а саме концепцій синергетики. Настанова на формування синергійної особистості має стати провідною в освіті, яка повинна допомогти подолати суперечності світу.

Отже, синергетика – це спосіб розглянути проблему освіти, а в нашому випадку передшкільної освіти відповідно до сучасних вимог.

Синергетичний підхід – методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності організації передшкільної освіти, виконання її завдань, що передбачає застосування сукупності ідей, понять, методів у дослідженні та управлінні відкритими нелінійними системами.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – К. : Нац. педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 222 с.
2. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX – XX століття) : монографія. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 424 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
4. Кремень В. Г. Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклики сьогодення / В. Г. Кремень // Рідна школа. – 2010. – № 6 (червень). – С. 3–6.
5. Князева Е. Н. Основание синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : КомКнига, 2007. – 232 с.